

VENNERHOLM, JOHN
SVENSKA ALLMÄNNA KVINNOFÖRENINGEN TILL DJURENS
SKYDD

**Råd och anvisningar angående hästens
ändamålsenliga vård meddelade af Svenska
allmänna qvinnoföreningen till djurens
skydd : öfversedda af John Wennerholm**

Stockholm
1892

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service. Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> alla boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

Ex. A

Ekon. Sandstr.

Husdj. sk.
Hästen.

(Pr.)

1892

RÅD OCH ANVISNINGAR

ANGÅENDE

HÄSTENS ÄNDAMÅLSENLIGA VÅRD

MEDELADE AF

SVENSKA ALLMÄNNA QVINNOFÖRENINGEN TILL DJURENS SKYDD

ÖFVERSEDDA AF

JOHN WENNERHOLM

PROFESSOR VID KONGL VETERINÄRINSTITUTET I STOCKHOLM

FÖRSTA HÄFTET

Pris 20 öre.

Vid köp af minst 20 ex. på en hand, lämnas hvarterda ex. till 10 öre.
Rekvitioner ställas till Sv. allm. qvinnoföreningens till djurens skydd, sekreterare
Stockholm.

Se omslagets fjärde sida!

Kungl. biblioteket

0 0000 000097905

RÅD OCH ANVISNINGAR

ANGÅENDE

HÄSTENS ÄNDAMÅLSENLIGA VÅRD

MEDDELADE AF

SVENSKA ALLMÄNNA QVINNOFÖRENINGEN TILL DJURENS SKYDD

ÖFVERSEDDA AF

JOHN WENNERHOLM

PROFESSOR VID KONGL VETERINÄRINSTITUTET I STOCKHOLM

FÖRSTA HÄFTET

Pris 20 öre.

Vid köp af minst 20 ex. på en hand, lämnas hvarterda ex. till 10 öre.
Rekvitioner ställas till Sv. allm. kvinnoföreningens till djurens skydd, sekreterare,
Stockholm.

STOCKHOLM
TRYCKT I BERGS BOKTRYCKERI 1892.

FORETAL.

Enär hufvudsakliga orsaken till den olämpliga behandling, som mången gång kommer hästen till del, torde vara att söka i bristande insikt om huru detta vårt ädlaste husdjur rätteligen bör behandlas, och då vid sådant förhållande bästa medlet att åstadkomma en lämpligare behandling af hästen måste bestå i spridandet af nödig kännedom därutinnan, har Svenska allmänna qvinnoföreningen till djurens skydd trott sig gagna så väl hästen som dess vårdare och ägare genom här meddelade råd och anvisningar, hvilka samtliga med benäget tillstånd äro hämtade från skickliga veterinärers uttalanden i ämnet och därefter öfversedda af Professorn vid Kongl. Veterinär-institutet i Stockholm J. Wennerholm.

Innehåll.

	Sid.
Kap. 1. Om hästen i allmänhet.....	5
» 2. Uppfödning af unghästar.....	8
» 3. Hästens inkörning.....	15
» 4. Tömmar, piskor och pisksnärtar.....	19
» 5. Nödvändigheten af rörelse och verksamhet.....	22
» 6. Okynne och ilska.....	26
» 7. Istadighet.....	29
» 8. Skygghet.....	32

Kap. I.

Om hästen i allmänhet.

Sedan urminnes tider har hästen varit en af människans mest värderade tjänare. Man har antagit, att han spridt sig från mellersta Asien till alla de delar af jorden, hvarest den ännu förekommer, och man tror sig där finna den vilda stam, från hvilken de flesta om ej alla tama hästar härstamma.

Den vilda eller halvilda hästen lefver i stora hjordar på södra Rysslands stepper, på Amerikas prairier, äfvensom på Nya Hollands slätter, och bland dem finnas många, hvilka äro fullkomliga mönster i afseende på form och rörelser samt i hög grad i besittning af hästens förnämsta egenskaper: mod, kraft och uthållighet. Förträffligheten hos dessa halvilda hästar är troligen beroende på det naturenliga sätt, hvarpå de uppvuxit.

Bland de tama hästarna finnas flera till storlek, utseende och användbarhet olika slag eller raser, hvilka man skiljer efter de olika länder, där de förekomma, äfvensom efter de olika landskap, där de uppfödas. Dessa särskilda raser utmärka sig genom olika storlek och styrka. Uti vårt land känner hvar och en skillnaden mellan den stora och starka Norrlands- eller Helsingehästen samt de små Gotlands- eller, som de vanligen kallas, Ölandshästarna. Mellan dessa begge ytterligheter af inhemska hästar finnas flera slag, i de flesta fall uppkomna genom korsningar mellan inhemska och utifrån införda hästar.

Nu inför man hos oss vanligen engelska hästar, såsom de s. k. fullblods- och halvblodshästarna eller de grofva åkerbrukshästarna, t. ex. Clydesdales; vidare ostpreussare, bel-

giska och franska hästraser. Fullblodshästarna äro egentligen arabiska hästar, som genom riklig utfodring och ett långvarigt användande till kapplöpningar blifvit högbentare, större och snabbare, men äfven stelare och svårhandterligare än deras stamfäder, hvilka utmärkte sig för sin skönhet, fromhet, smidighet och kraft. De arabiska hästarna äro dock något för små för de tunga ryttare och de stora lass, de i vårt land måste fortskaffa. Bland de hästraser, som med skäl skattas högt i vårt land, intager den norska hästen en framstående plats. Denna häst är mycket lämplig för de flesta af våra förhållanden, men det gäller om denne som om alla andra hästar, att den måste i och för sig vara god; härkomsten är icke nog.

De personer, hvilka sysselsätta sig med att uppföda engelskt fullblod, hafva under de senare åren endast haft till syfte att uppamma hästar, hvilkas föräldrar kunna skryta med ättartaflor, om hvilkas värde hvar och en hästuppfödare haft sin egen åsikt. Det kan anses som ett faktum, att de, som uppföda kapplöpare, vid val af afvelsdjur fästa mindre vikt vid dessas fulländade former och utmärkta egenskaper, än vid de genealogiska tabellerna. Våra stamfäder, hvilka ej hade någon stambok att följa, plägade utvälja de vackraste afvelston, de kunde påträffa, innan de läto para dem med de orientaliska hingstarna, hvilka efter de beskrifningar, vi hafva kvar sedan denna tid, voro utmärkta och värderade för sina förträffliga och symmetriska proportioner.

Våra förfäder läto aldrig unghästar uppträda på banan. Det hade varit omöjligt för en två- eller tre-åring, utan att hela hans organism tagit skada däraf. I motsats därtill gingo alla bemödanden ut på att bevara hästens krafter, tills han blifvit fullvuxen, under det att vi nu göra anspråk på hans kraft, medan han ännu är fåle och visar de tydligaste tecken på, att han ej är fullt utvecklade, samt fordra, att ett ofullständigt maskineri skall uträtta sådana arbeten, som man först kan vänta af fullt utvecklade former, af en kraftigt byggd och för sitt ändamål noga afpassad rörelsemechanism.

Kapplöpningar inrättades för att förbättra den engelska hästafveln, och under en längre tid invercade de ock ganska välgörande därpå. För närvarande hindra vi däremot med våra ensidigt utbildade och långt ifrån tillräckligt utvecklade kapplöpare, hvilka endast kunna tillryggalägga helt

korta vägstycken, på ett ganska skadligt sätt utvecklingen af en verkligt nyttig och för praktiska ändamål lämplig hästafvel. Våra kapplöpningar hafva förut hufvudsakligen varit afsedda för ett enda slags hästar och för en enda gångart, galoppen, likasom om detta vore det enda rörelsesätt, som är lämpligt att utveckla hos våra hästar. Tvifvelsutan äro trafven och skridten hästens nyttigaste gångarter; i dessa användes han, då det gäller den allmänna trafiken eller verkkörning. Häraf följer, att banor, på hvilka dessa gångarter uppmuntras, måste hafva ett välgörande inflytande på vår hästafvel. Resultatet af dylika täfningar skulle säkert bringa i dagen många för olika hästraser utmärkande egenskaper. De hafva också under de senaste åren kommit något mera till heders, men dess värre tyckes intresset för dem åter på sista tiden hafva börjat svalna; vidare, och framför allt skulle, genom ett sorgfälligt urval af afvelsdjur, dessa egenskaper kunna utvecklas och förbättras. Hvarje vän af vår häststam och vårt landtbruk måste af hjärtat beklaga, att en sådan intresselöshet och slapphet råder i fråga om afvelsväsendet och att så godt som ingenting göres för att höja detsamma. Vi äro ett godt stycke på efterkälken därmed.

Åsikterna om nyttan eller nödvändigheten af kapplöpningar torde nog vara delade. Ur djurvänlig synpunkt måste de dock anses förkastliga på grund af de lidanden, djuren därigenom tillfogas så väl vid själfva löpningen som vid den därför nödvändiga, föregående träningen.

Det fordras ej mycken eftertanke för att inse, huru mycket vi äro beroende af hästen för tillfredsställandet af våra dagliga behof. Om vi, för att fullt fatta vikten af detta djur för människan, söka bilda oss en föreställning om hvad saknaden af detsamma under en enda vecka skulle medföra i vårt land, skola vi inse, att jordbruket, handeln och de öfriga näringarna, äfven om vi vore i stånd att till någon del hjälpa oss med andra dragare, skulle röna så mycken svårighet och så stora förluster, att vi skulle häpna däröfver, och skulle i sådant fall ett verkligt stillestånd i vår verksamhet öfverallt inträda.

Hästen uppjuder i människans tjänst sina yttersta krafter; utan knot delar han med henne mödor och försakelser, trotsar faror och död, och villigt och undergifvet bringar han henne städse hvarje offer, hon rimligen kan kräfvä af honom. Det är sant, själf begär han icke någon

tack för alla sina uppoffringar af det enkla skäl, att han är dömd att evigt tiga, men om hans egoistiske och fordrande herre kände en gnista af högsinhet, borde väl denna stumma, allt uppoffrande undergifvenhet mana honom att åtminstone icke, som nu så ofta sker, genom obarmhertighet och råhet lägga ytterligare last på den börda, hvarunder detta stackars djur dignar. Ty det är dock en sanning, och nutidens högt prisade kultur bör känna sig föga smickrad däraf, att mången nation, som främst på sin fana skrifvit upplysning och humanitet, synes utan skrupler kunna i grund vårdslösa en bland sitt programs allra första och billigaste fordringar, barmhertighet mot djuren och i främsta rummet mot det nyttigaste och kanske känsligaste af dem alla, nämligen hästen. Ja, många öknarnas och steppernas råa och halvilda stammar, till hvilka vi för öfrigt från vår höjd blicka ned, skulle säkerligen i detta fall vinna icke så litet på en jämförelse med oss, hyfsningens och bildningens representanter.

Sedan vi nu sökt att i korthet antyda våra förbindelser till och det gagn vi hafva af hästen, inser troligen hvar och en, huru pliktiga vi äro att skaffa oss kännedom om dess natur, vanor och behof; så att vi, under det den troget tjänar oss, må kunna draga full nytta af densamma, på samma gång vi förse honom med allt, som han för sin trefnad behöfver, äfvensom söka lindra de lidanden, för hvilka han ofta är utsatt genom sina skötares oförstånd och grymhet.

Kap. II.

Uppfödning af unghästar.

Vid uppfödning af hästar är fölens behandling, isynnerhet under första året, af allra största vikt, ty det är under denna tid, som till stor del grunden lägges för deras blifvande utveckling. Det unga djurets olika delar äro då ännu föga utbildade, och deras vekhet och smidighet erbjuda mindre motståndskraft mot de menliga förhållanden,

för hvilka de kunna utsättas, på samma gång det unga djuret just genom sin svaghet tvingas att söka och finna utvägar att lindra de obehag, hvilka af berörda ogynsamma förhållanden kunna föranledas. Dessa utvägar att lindra det onda, hvaraf fölen lida, grundläggas ofta hos dem fel, som göra det fullvuxna djuret mindre kraftigt och starkt samt äfven mindre vackert och sålunda mindre värdefullt, än det annars kunnat blifva.

Man har i alla tider talat om hästafvelns förbättring, och man tror sig uti mer eller mindre ädla raser finna ett medel till denna förbättring, utan att tänka på, att moderdjurens behandling samt de unga fölens omsorgsfulla vård äro minst sagdt af lika stor vikt som själfva rasen. Nog skulle vi kunnat bespara åtskilligt af de betydliga summor, som en mängd mer eller mindre lyckade korsningsexperiment med främmande raser under många år kostat oss, om vi ägnat mera uppmärksamhet åt uppfödandet af våra egna inhemska unghästar.

Gemenligen anses våren, och det med rätta, såsom den lämpligaste fölningstiden, emedan fölet i sådant fall vid sommarens inbrott blir några veckor gammalt och då kan få följa modren på betet eller i ett lättare arbete. Fölets hälsa och krafter utvecklas bäst genom rörelse i den friska luften, det får dia, när det så behagar, kan därjämte förtära något gräs, samt vänjer sig att se och höra hvarjehanda för detsamma nya föremål och ljud. Dock måste man noga iakttaga att under nätterna införa stoet med dess föl ända till dess nattluften hunnit blifva ljum.

Modersmjölken är för det nyfödda fölet den naturligaste födan, den sätter matsmältningsorganen i stånd att kunna uppfylla deras bestämmelse. Det händer emellertid stundom, att fölstoet visar obenägenhet att låta ungen dia. Detta kan bero på ömhet och svullnad i jufret, såriga spenar eller dylikt. Man måste då söka på bästa sätt freda och stödja det nyfödda, svaga fölet vid diandet. Svullnaden å jufret behandlas medelst baddning med 3 procent borsyre-lösning och lindrig knådning med händerna. Sår å spenarna hållas väl rena och läkas genom ofvannämnda smak- och luktfria sårmedel.

Modrens föda under första tiden bör vara saftig och lättsmält och sålunda utgöras af godt hö i ej för stor mängd jämte litet morötter och foderbetor, bäst af allt dock grönfoder. Under de 2 à 3 första veckorna bör sparas på kärn-

foder. Af för stark utfodring blifver nämligen mjölken för mustig och svårsmält och kan således skada fölets matsmältningsorganer. Daglig lindrig rörelse i friska luften utöfvar ett välgörande inflytande på mjölkens beskaffenhet. Om stoet ett par veckor efter fölningen kan släppas på bete, erhålles den tjänligaste födan och den nyttigaste motionen för så väl moder som föl.

Fast föda börjar fölet förtära redan vid en månads ålder och förbereder sålunda så småningom afvänjningen. Fint, godt hö och gräs, men framför allt god, krossad hafre, den senare med omkring $\frac{1}{2}$ kg. dagligen, bör gifvas, så snart fölet visar begär därefter.

Afvänjningen bör ske när fölet är 4 à 6 månader gammalt (olika för olika raser och olika utvecklade individer). Stundom kan det dock vara skäl att låta ett svagt föl dia en stark och frisk moder en eller ett par månader utöfver ofvan sagda tid, likasom det å andra sidan kan finnas nödigt att afvänja fölet tidigare, om det är kraftigt utveckladt, men stoet utsuget och magert.

Om fölet visar sig kunna godt smälta fast foder, torde afvänjningen kunna ske med ens. Fölets matsmältningsorganer komma sällan på obestånd häraf, och skulle moderns jufver svälla något, kan detta lätt hjälpas genom urmjolkning, motion och foderafknappning.

Dör modren kort efter fölets födelse, måste man söka uppamma fölet med spenvarm komjolk, försatt med litet sockervatten, hvilket, isynnerhet om fölet är mycket spädt, bör gifvas i små portioner. Är fölet något äldre, när modren dör, blir uppfödningen betydligt lättare; man kan då snart ersätta komjölken delvis och slutligen helt och hållet med t. ex. té, kokadt på hö eller korngrynsvälling samt snart nog äfven med fast föda, förnämligast grönfoder.

I den mån fölet växer och modrens mjölk minskas, bör man naturligtvis öka fölets kraftfoder, så att det efter afvänjningen erhåller $1\frac{1}{2}$ à 2 kg. hafre dagligen, blandad med i skifvor skurna rotfrukter, jämte gräs och hö efter smak. Hafreökningen fortsättes så småningom och vid ett års ålder bör den dagliga rationen icke understiga $2\frac{1}{2}$ kg. Intet af våra sädeslag är så i alla afseenden tjänligt till foder åt årgamla föl som hafre. En lagom stark och tidigt börjat hafrefodring grundlägger de egenskaper i kroppens utbildning, som man mest värderar hos arbetshästen, nämligen

bred och stark bringa, muskulös och utlagd korsbildning, muskelstarka ben o. s. v.

Att, såsom mångenstädes sker, använda fölstoet till resor på flera mil och därvid tvinga det unga fölet att, fastbundet vid moderns seltyg, följa med är högst skadligt. Därigenom anstränger man fölet allt för mycket och gör sig skyldig till ett betänkligt djurplågeri.

När hösten kommer med allt kallare och fuktigare väderlek och frostiga nätter, får det unga djuret mångenstädes gå ute i det allra längsta, ofta nog med frostbitet gräs till föda och isblandadt vatten till dryck; det fryser om dagarna och ännu mera om nätterna. Sådant är ingalunda hälsobringande. Hvad särskildt beträffar vattnet, bör dettas temperatur aldrig understiga 10 gr. C. Omkring 15 gr. är den lämpligaste temperaturen. I afseende på vattnets beskaffenhet i öfrigt, ärna vi därom framdeles lämna en närmare anvisning.

Ändtligen ställes det unga fölet in på stall, men hurudant är detta? Jo, det utgöres vanligen af en låg, trång och mörk kätte. En gång i veckan och kanske ej ens det bjudes fången att ligga på ny ströhalm; och enär gödseln får kvarligga på obestämd tid, måhända hela vintern, så höjes golfvet allt mer, utrymmet blir trängre, luften allt sämre.

Mörkret i kätten gör fölet svagsynt, med svagsynthet följer skygghet, det ringa utrymmet, den dåliga luften och bristen på daglig rörelse inverka på allt sätt menligt på fölungens fysik. Då djuren ej få röra sig i fria luften, blir däraf en naturlig följd, att andedräktsverktygen, lungorna och bröstkorgen, ej behörigen utvecklas, och att djuren blifva smala i bringan, tunna i hela kroppen och sålunda svaga samt, då de blifvit fullvuxna, olämpliga för mera ansträngande arbete. Genom inandning af den osunda luften framkallas för öfrigt åtskilliga sjukdomar, och därigenom ökas än ytterligare det men, som själfva stillaståendet orsakar.

Bland alla de menliga verkningar, som af stillaståendet framkallas, är förändringen uti benens ställning kanske den, som oftast inställer sig, och äfven den, som mest bidrager att nedsätta djurens värde och göra dem odugliga för sin blifvande verksamhet. Föl, som sakna nödig rörelse, antaga en del felaktiga ställningar, hvilka förorsaka s. k. skefbenthet, bockbenthet, öfverkastning och kohasighet, krokhas, inknipta skenben o. s. v. Därjämte blifva genom ettlångvarigt stillastående

hofvarna lätt förväxta, långa och trånga och deras hörn af felaktig beskaffenhet. Orenligheten i kätten förorsakar ofta röta i strålen, till följd hvaraf hälta och trånghof kunna uppstå. En häst med dåliga hofvar är af ringa värde och det oaktadt finnes det många hästuppfödare, hvilka icke ägna sina föl nödig omsorg med afseende å hofvarnas skötsel. Där, hvarest fölen nästan ständigt få vistas ute i fritt tillstånd, där behöfves nästan ingen vård af hofvarna, ty då nötas de jämnt på bärranden och sulan samt tillväxa proportionerligt. Men saknas nödig rörelse, bör man efterse hofvarna på fölen, så att ej genom deras ojämna slitning eller genom lösbrytning af framstående hofkanter hofvarna på något sätt skadas; därigenom vinnes äfven den fördelen, att de unga djuren låta lätt handtera hofvarna och således framdeles blifva lätta att sko. För hofvarnas riktiga utveckling hos fölen äro därför mycken rörelse, verkning af hofven i rätt tid och torrt strö nödvändiga.

En ytterligare fara, som det långvariga stillaståndet för med sig, är, att det hos djuren grundlägger en obekantskap med deras egen kraft och förmåga, så att då djuren slutligen eller någon gång händelsevis utsläppas, hänföras de så af glädje öfver sin frihet, att de, gifvande luft åt den fröjd och ysterhet, hvaraf de genomträngas, ofta öfveranstänga sig och därigenom taga skada för hela lifvet.

Fölets kätte (spilta bör ej användas åtminstone första vintern) bör vara rymlig, minst så stor som två vanliga spiltor, dragfri, hållas fri från gödsel och ständigt vara försedd med ren ströhalm, helst i form af långskuren hackelse. Stalluften bör hållas frisk och sval, ej öfver 12—14 gr. C. varm. Den skämda luften bör afledas genom lufttrummor och luftrör; hvarje gång fölet under vintern utsläppes, hvilket bör om möjligt ske en gång dagligen, skola fönster och dörrar öppnas, på det att hela det luftlager, som finnes, fullständigt ombytes, så att luften, då djuret inkommer, är fullkomligt frisk och ren; detta är af synnerlig vikt, ty den djupare andning, som efter motioneringen alltid sker, försiggår då i sund luft, hvilket naturligtvis i hög grad befordrar djurets hälsa och trefnad. Kättens fönster böra vara så stora, att full dager finnes; detta är af stor vikt i vårt land, där solen under vintern så kort tid hvarje dag höjer sig öfver synkretsen, och där man så ytterst sällan behöfver befara, att för starkt ljus i stallet skall skada fölets ögon. Naturen sörjer dessutom för, att fönstren genom frost-

betäckning mildra det för skarpa ljuset, under de klara dagar på eftervintern, då möjligen solljuset eljest skulle kunna vara något för starkt.

Hudens vård är vid uppfödning af unghästar af synnerlig vikt och bör således taga sin början redan första vintern. Huden är till för att skydda underliggande ömtåligare delar dels mot stötar m. m., dels mot för stark köld eller hetta. Men huden har dessutom äfven en annan lika viktig uppgift, nämligen att tjänstgöra som ett slags andningsorgan, som en outhärlig hjälp åt lungorna i deras verksamhet. Under stallfodringen upptages orenlighet i hudens hårbeklädnad från dammande foder, ströhalm och gödsel m. m., detta sammanklibbas med en mängd fina fjäll, som dagligen bilda sig på hudens yta, samt svett inifrån och bildar en fetaktig, fjällig massa emellan håren, hvilken hindrar hudens andningsverksamhet och förorsakar obälsa och vantröfnad hos djuret. Då hästen får gå i frihet ute på bete, befriar han sig med hjälp af regn och blåst, vältringar på marken m. m. från denna hudorenlighet, men så är ej förhållandet, då fölet är instängdt i en kätte och får ingen eller otillräcklig rörelse, då måste rykten användas äfven på årsfölets pels, men lätt hand och mjuk borste äro härvid nödvändiga, om ej den ömtåliga, tunna huden skall taga skada i stället för att härdas. Ju mera motion fölet erhåller, desto mindre behof har det af rykt. Får det komma ut och röra på sig ett par, tre timmar dagligen, kan rykten nästan undvaras.

Motion. Vi hafva här ofvan flera gånger framhållit vikten af att fölen motioneras. Huru mycket skulle icke en människas fysik lida af att under flera månader vara instängd i ett osundt och trångt rum. Lika mycket, om ej mer, lider djuret däraf. Endast öfning gör muskeln stark och härdad, utan arbete tvinar den bort, och hvad skall det väl blifva för arbetsdjur af den häst, som under sin utvecklingsålder icke haft något tillfälle att öfva sin muskulatur och förbereda den för kommande arbete och ansträngningar. Det är icke muskulaturen blott, som lider af för mycket stillastående under uppväxten; hela organismen blir förkrympt och lider däraf. Med denna bristande motion följer också minskadt umgänge mellan djuret och husbonden, dressyren skadas däraf och därmed äfven det samförstånd mellan herre och tjänare, som kommer djuret att ar-

beta villigare och lättare och stämmer husbondens hjärta vänligare mot detsamma.

För fölets utveckling är tillräcklig kroppsrörelse nära nog lika nödvändig som frisk och sund föda. I fölets inre rör sig ett medfödt, okufligt begär att få hoppa och springa, och det vore oklokt och tillika grymt att helt och hållet hindra fölet att få tillfredsställa denna sin naturliga böjelse. Mången invänder kanske, att fölungen lätt kan springa så, att han skadas, om han släppes lös ute, men får han dagligen komma ut, blir han mindre yster, än om denna fröjd sällan förunnas honom; och blir han ej skrämd eller ovarsamt jagad, utan behandlad vänligt men tillika lugnt och allvarsamt, har det ingen fara, förutsatt att han icke utsläppes på en hal eller på annat sätt olämplig plats. Man bör därför nära stallet, på en jämn och stenfri mark, bilda en motioneringsvolt på så sätt, att man på lagom afstånd från hvarandra låter nedslå några, t. ex. 16, stolpar så, att därigenom en åttkant bildas, som hägnas in medelst ribbor. I en större by skulle ju flera hästuppfödare kunna förena sig om en sådan motioneringsbana. Vid inträffande halka bör marken derinne beströs med aska, sand, sågspån, krossad bark eller hvad annat lämpligt material, som finnes att tillgå. Här skulle nu fölen utsläppas ett par tre timmar dagligen, för att dels få tumla om i frihet under vårdarens tillsyn, dels ock, om så befinnes nödigt, af honom pådrifvas, hvarvid dock bör iakttagas, att de icke länge få gå i samma volt. Denna hälsosamma rörelse i friska luften stärker ben, senor och lungor, hårdar huden mot förkylning, sätter blodet i friskare omlopp och gör unghästens lynne muntert och frimodigt. De goda följder en sådan motionering medför ersätta sålunda rikligen det besvär och den kostnad, som för dess åstadkommande erfordras.

Motion i lina är icke lämplig första året, emedan det allt för mycket anstränger senor och ledgångar, och bör således användas först vid en mera framskriden ålder.

Till sist vilja vi erinra därom, att man bör noga tillse, det icke barn eller okynniga personer, om ock blott på lek, retas med fölungen, ty därigenom alstras lätt hos djuret en ovana att bita och slå, hvilken ovana sedermera kan blifva svår att borttaga. Ju vänligare, om också lugnt och bestämdt, fölungen behandlas, desto mera klok och lätthandterlig blir han, och detta till fromma så väl för honom själf, som för de personer, åt hvilkas vård han är öfverlämnad.

Det är ej nog med att först vid användande till arbete börja fostra hästen. Nej, redan från diperioden skall man söka förbereda honom för hans blifvande värf, vänja honom vid sig, ofta smeka honom och lära honom att i människan se en vän och icke en plågoande. Om man undantager hingsten, som, drifven af den starka könsdriften, stundom är våldsam och bråkig, gifves det säkerligen icke en enda elak häst, som ej blifvit det genom en rå och oförståndig behandling. Man har på de stora stuterierna i utlandet de vackraste bevis därpå. Det är högst sällsynt, att man där, hvarest djuren allt igenom vänligt och förståndigt behandlas, finner en elak häst. Midt ibland hjordar på hundradetals unghingstar rör man sig fullkomligt lugn. Nyfikna och undrande samla de sig omkring främlingen, men det faller ingen af dem in att vilja göra honom det minsta förnär.

Kap. III.

Hästens inkörning.

Tämjningen af unghästen börjar redan vid motionering-
 en i lina eller kapson hvarvid man har att noga iakttaga
 följande förhållningsregler: att platsen är fri från stenar
 och ojämnheter, att marken är mjuk och lös, att linan är
 tillräckligt lång, att hästen ej motioneras fortare än i lugnt
 och jämnt traf, omväxlande åt båda sidor, att han får hvila
 emellanåt, därunder han bör vänligt tilltalas och klappas,
 samt att han motioneras dagligen, men första gångerna en
 helt kort stund. Sedermera kan man så småningom öka
 tiden, allt efter som hästen hunnit vänja sig vid dylik
 rörelse och hans ben och muskler därigenom vunnit i
 styrka.

Redan tidigt bör hästen vänjas vid att bära grimma,
 och sedan han sålunda blifvit van så väl att lyda tömmen
 som att bära grimman, bör han småningom vänjas vid seltyg
 och vid att draga. Förberedelserna därtill böra ske redan

i stallet och kunna exempelvis försiggå på följande sätt: Hästen påselas, hvarvid man ej bör underlåta att begagna en s. k. linhallare, d. v. s. en öfver hästens länd lig-gande rem, genom hvars båda ändar linorna löpa, för att hålla dem på behörig höjd. I svängeln fäster man ett starkt streck, som löper på en rulle, hvilken vid vanlig draghöjd är fästad vid motsatta väggen midt bakom hästen. Strecket bör i slutet af detsamma nedanför rullen vara försedt med en lämplig tyngd. Hästen ryggas ned något i spiltan, så att han kommer ett par steg från krubban, i hvilken man strör ut litet hafre. För att nu komma åt hafren går hästen fram till krubban, hvarvid tyngden uppdrages och han så småningom vänjer sig att draga. Har nu detta skett, spännes han för en stark vagn eller släde tillsammans och till vänster om en gammal, fullt säker häst. Man efterser noga, att korstömmarna äro rediga och felfria, löpa lätt genom ständare och de ringar, som finnas på bogträna och selbågen. För säkerhets skull bör man hafva dubbla tömmar på unghästen, samt spänna dem något kortare än de för den andra hästen afsedda. Vidare efterses att selyget i öfrigt är i godt skick, och först därefter bestiges körsätet: af tvenne personer, så framt man har dubbla tömmar, eljest blott af en person. En annan person, vid hvilken hästen är van, leder honom varligt vid tygeln och under vänligt tilltal ett par steg framåt. Skulle hästen nu alls icke vilja gå framåt, måste man försöka att genom goda ord och lämpor få honom att följa med. Endast om upprepade försök i den vägen visa sig fruktlösa, kan understundom ett piskslag, gifvet för en gång, göra åsyftad verkan. Dock måste vi på det allvarligaste varna för upprepandet däraf, ty hästen blir däraf endast oroligare och mera halsstarrig, och har han genom olämplig behandling en gång blifvit istadig, äro ofta alla försök att bota honom därför förgäfvade. Det är således af största vikt att behandla honom med vänlighet, tålmod och saktmod.

Araberna, hvilka äro kända såsom de bästa hästuppfödare och hästtämjare i världen, förstå mycket väl att uppskatta följderna af en god vård och behandla därför hästarna nästan som sina likar. De bo tillsammans med dem uti tält; de visa dem samma omsorg och vård som sina egna barn, och dessa senare betrakta fölen som sina bästa lekkamrater. Den arabiska hästen styres lätt, då han behandlas väl, men är alltid benägen att göra motstånd, då

han behandlas illa. Araben inser detta fullkomligt och däråf kan hans förmåga att tämja hästar förklaras. Han ådagalägger sin kärlek till hästen genom att ofta smeka honom; han talar till och sjunger för honom, är alltid glad och belåten i hans sällskap; det visar sig alltid en känsla af tillgifvenhet emellan dem. Häruti ligger hela hemligheten af arabens framgång som hästtämjare och icke, såsom många föreställa sig, i någon mystisk tjuvningskraft. Det är nämligen icke nog att föda ett djur väl och att bereda det en god lägerplats; djuret är likaså känsligt för intryck som människan och lika mycket i stånd att fatta och uppskatta en god behandling. Denna måste dock städse och likformigt utöfvas; en smekning i dag och ett piskrapp i morgon, för såvidt hästen icke verkligen gjort sig förtjänt af det senare, kunna i grund förstöra hästens karakter. Många hästar hafva också blifvit förstörda därigenom, att man anförtrott dem åt unga, oerfarna skötare, hvilka föreställt sig, att de kunde låta hästarna känna sin öfvermakt endast genom ett ständigt ryckande i tyglarna, häftiga rop och genom att låta dem allt emellanåt och utan skäl smaka piskan. Elak behandling, ovänligt tilltal, ständiga ryckningar i tömmarna, onödiga piskslag göra hästarna nyckfulla och olydiga. Däremot skola hästar, som alltid behandlas med godhet och förstånd, mycket snart fatta förtroende till sina vårdare och därigenom blifva mycket lättare att styra; de sträfva nämligen af naturlig drift efter att gillas af dem. Hvilket nöje är det icke att hafva en häst, som förstår den minsta vink, som lyder obetingadt hvarje liten smackning eller minsta tryckning af tömmen. Vissa delar af Belgien kunna i detta hänseende tjäna till mönster, hästarna styras där nästan uteslutande med rösten, ryckningar i tyglarna förekomma icke, och piskslag ytterst sällan.

Hästen bör tidigt inköras, redan vid 2 à 2½ års ålder, hvarvid afseende dock bör fästas vid olika konstitution hos olika hästar. Unghästen bör köras icke en gång i månaden utan hvarje dag. Detta är af stor vikt både hvad hälsa och disciplin angår, men han bör därför naturligtvis icke i förtid användas till något som helst ansträngande arbete. Vidare bör man vinnlägga sig om en lätt hand och så vidt möjligt kommendera genom lystringsord. Därigenom besparar man hästen mången smärtsam tillrättavising och sig själf samvetsförebräelse för onödig grymhet. Människorös-

ten har ett långt större värde öfver hästen än man i allmänhet tror.

Såväl vid inkörningen som för öfrigt under alla körslor bör man söka att i möjligaste mån spara hästen i början af arbetet. Af särskild vikt är detta, då det gäller att på kortare tid tillryggalägga någon längre vägsträcka. Först då, när lungor och muskler efter en halftimmes rörelse hunnit lämpa sig efter det ökade arbetet, må man taga hästens krafter på fullt allvar i anspråk. Brott mot denna regel kan i förtid bryta äfven den kraftigaste och mest felfria häst. Sensträckningar, spatt, ledstelhet, kvickdrag m. m. äro dess vanliga följder. Har hästen förtärt en större mängd foder, är stark ansträngning omedelbart därefter högst skadlig för matsmältningsorganerna och kan lätt ådraga hästen kolik, — en åkomma som för hästen är särskildt farlig och ofta medför döden. Då man önskar, att hästen skall stanna, bör man aldrig tvärt hålla in honom, emedan sådant är för honom ganska skadligt, kan ådraga honom sensträckningar och ledvrickningar, utan man bör så småningom hejda farten.

Först vid 5 års ålder når hästen sin fulla utveckling, sin slutliga styrka och fasthet i ben, senor och muskler, och först då bör han användas till något strängare arbete; i annat fall får man för framtiden hålla till godo med en häst, som är långt sämre, än han kunde och borde vara.

En stor del unga hästar förstöras för alltid vid tämjningen genom att de öfveransträngas af vårdslösa och okunniga tämjare. Behandlingen af en unghäst tager i anspråk en betydande mängd erfarenhet, omsorg och tålmod, och de tämjare, som hafva det största tålmodet, åstadkomma vanligen det bästa och värdefullaste arbetet.

Kap. IV.

Tömmar, piskor och pisksnärter.

Den som ägnar någon större uppmärksamhet åt det sätt, hvarpå våra kuskar, förnämligast åkarne, sköta tömmarna, torde snart finna, att de tämligen allmänt bete sig på ett sätt, som om de litade på, att djuren skulle ådagalägga mera förstånd än deras styrare. Det är nämligen ytterst vanligt, att de köra med en fart, som hvarken lämpar sig för det djur, som lämnats i deras vård, de varor de skola kringföra eller de vägar, på hvilka de färdas. Också är det ingalunda ovanligt, att hästar komma i sken, att åkande och gående därigenom mer eller mindre svårt eller till och med lifsfarligt skadas, att hästarna stupa eller på annat sätt lida men af denna försumliga tygelföring. Det är tydligt, att, då ett så stort djur som hästen under starkare fart slår omkull, helst på en hård, stenlagd gata, därigenom hos djuret mer eller mindre svåra skador måste uppkomma, och det är under sådana förhållanden icke sällsynt, att tänder utslås, stora stycken af huden söndersargas eller afnotas samt inre ädlare delar skadas.

Betraktar man en körsven, hörande till den klass vi här ofvan omnämmt, finna vi honom vanligen intaga en vårdslös ställning utan stadga i kroppen, hållande tömmarna löst hängande mot hästens rygg eller sidor, med blicken riktad minst på det den bör uppmärksamma, nämligen hästen, åkdonet och vägen, hvarpå de färdas. Skulle hästen under farten snubbla, straffas han med ryckningar i tömmarna eller piskslag därför, att hans körsven icke haft ögonen med sig och förmått honom att undvika en grop i gatan eller i vägen, en sten eller någonting dylikt. Skulle körsvennen finna lämpligt, att hästen bör öka sin fart, rycker han tag på tag i tömmarna, och hjälper ej detta, beledsagas ryckningarna af piskrapp.

Men huru böra då tömmarna skötas?

Köras hästar i par bör noga tillses, att korstömmarna äro rediga och spända så, att de tillåta båda hästarna samma frihet, så framt de ej afsiktligt spännas kortare åt den ene hästen därför, att denna är mera orolig, ligger mer

i tygeln, har kortare hals, eller att någon annan orsak finnes, som gör det önskligt, att denne är fullständigare i körsvennens händer än den andre.

Vare sig man kör i enbet eller par, efterses noga, att tömmarna ligga fritt och löpa lätt samt att de äro starka och felfria.

Äro tömmarna nu ordning, intager körsvennen sin plats i sittande ställning. (En kusk, som kör i stående ställning, skadar lätt hästens mun genom för strama tömmar, hvarförutan han, i händelse hästen skyggar, icke kan hafva samma styrka att hålla in hästen, som om han kör i sittande ställning). Därefter fattar körsvennen tömmarna med vänstra handen på det sätt, att högra tygeln ligger i handen på yttre sidan af pekfingret och den vänstra på yttersidan af lillfingret, hvarigenom alltså tyglarna komma att korsas hvarandra inne i vänstra handen, som, med kraft tillsluten, håller dem fast och säkert. Härigenom kunna vid behof mindre böjningar åt sidan åstadkommas medelst en vinkning af vänstra handen inåt eller utåt, och då kraftigare inverkan på den ena tömmen är nödvändig, kan man för sådant ändamål använda högra handens ringfinger och lillfinger. Med återstående delen af denna hand hålles piskan, hvilken alltid bör riktas framåt och något åt vänster, så att när den någon gång kan behöfva användas, den alltid må finnas i beredskap utan att besvära hvarken de åkande eller förbipasserande eller den häst, som den denna gång ej är afsedd för, något som mycket ofta förbises af dem, som fått densamma sig anförtrödd. Om hästen eller hästarna äro unga och ystra, torde tömmarna böra hållas med båda händerna med en tygel i hvardera handen. Piskan hålles äfven då i höger hand, för så vidt den icke, hvilket under dylika förhållanden är lämpligast, hvilas i en hylsa på kuskbocken framför den körande.

Under körandet böra tömmarna hållas med nästan raka, framåtsträckta armar samt strama d. v. s. styfva, men icke hårdt spända, ty därigenom framkallas i hästens mun till en början smärta och sedermera känslolöshet. Tömmarna böra hållas så, att hästen har en lindrig känning af tyglarna och att körsvennen ögonblickligt kan genom att spänna dem meddela hästen sin önskan om minskad hastighet eller vikande åt ena eller andra sidan, äfvensom uppehålla hästen i händelse af snubbling. Det är en hufvudsak, att hästen tillåtes så mycken frihet som möjligt, dock utan att han

någonsin må förlora medvetandet om, att han genom tyglarna är underkastad en annans vilja.

Alltför styft hållna tömmar föranleda äfven hästen att lita för mycket på bettet. Under själfva körandet äro alla slags ryckningar i tömmarna fullständigt förkastliga. Man tröttnar därigenom alldeles onödigt sig själf, bevisar sig som oskicklig körsven och gör hästen styfmunt, så att han sedermera icke lyder tömmen. Särskildt må erinras, att ryckningar icke böra användas som tecken, att man vill sätta hästen i rörelse; därtill begagnar man ett ljud, s. k. smackning, som uppkommer genom tungans stötande mot gommen, eller ock en lindrig beröring af djuret med piskan. När hästen skall stanna, drager man tömmarna varligt åt sig och låter djuret småningom minska farten, innan det skall blifva helt och hållet stillastående. Då man behöfver vika ur vägen för mötande hinder eller kring ett hörn, bör farten saktas.

Vi hafva nu visserligen talat om, huru tömmarna böra skötas; men det är på långt när ej nog; det är därjämte oundgängligen nödvändigt, att körsvennen iakttaga en uppmärksamhet på allt, som förekommer på den väg, på hvilken han färdas, på det som finnes så väl framför som bakom honom, äfvensom på sidorna, ty öfverallt kan sådant förekomma, som framkallar fruktan hos hästarna eller såsom man säger skrämmer dem. Det gifves nämligen icke någon häst, huru from och van vid arbete han än må vara, som icke genom någon tillfällig omständighet kan skrämmas; och vi måste ihågkomma, att vi genom våra seldon och andra medel på sätt och vis satt hästarna ur stånd att skydda sig själfva, och att det således är vår skyldighet att sörja för, det icke något menligt träffar dem.

Betrakta vi piskan såsom den allmänt begagnas vid körslor, böra vi lätt finna, att den är något som förskrifver sig från en råare tidsålder och sålunda är mindre passande för vår civiliserade tid, då den egentligen är ett tortyrinstrument, detta dock hufvudsakligen beroende på, huru den användes. Den missbrukas emellertid ofta och tanklöst, ty många hysa den besynnerliga föreställningen, att då man åker, skall piskan upphörligen begagnas. De gifva hästarna under hela körturen snärt på snärt utan ringaste anledning, endast af gammal vana. Att piska en häst af vana måste lika så väl som den brutala misshandling hästen stundom får uthärda från en berusad kusk hänföras till tanklös råhet. Därigenom framkallas ovillkorligen, ehuru mer eller

mindre hastigt hos olika hästar, en viss känslolöshet, om man så kan kalla den, eller likgiltighet för piskrapp, hvilken ej sällan förekommer hos illa behandlade hästar och hvilken sedermera gifver anledning till de afskyvärda uppträden, som man understundom får bevittna, då körsvennen tillgriper piskskaftet eller ock andra tillhyggen för att kunna göra sin vilja gällande. Det är icke hästens skuld, om han är okänslig i munnen och illa lyder tömmen; det är körkarlens skuld, men det blir hästen som därför får lida.

Det är nedsättande icke allenast för hästen utan äfven för människan, att städse hålla det ädlaste, frommaste och oförtrutnaste af våra husdjur under piskan. Denna bör användas endast med största sparsamhet och försiktighet. Hästen är nämligen icke en viljelös maskin, ty han har medvetande, omdöme och minne, och man kan icke erhålla fullständigt herravälde öfver hans krafter utan att därvid taga i anspråk dessa egenskaper och taga hänsyn till hans lynne och sinnelag. Endast väl behandlade hästar visa människan förtroende och tillgifvenhet, misshandlade däremot ovilja och olydnad samt hämnas till och med stundom på sina plågoandar. Ersätt $\frac{4}{5}$ af pisksnärtarna med tilltalsord och smackningar och var vänlig och uppmuntrande mot hästen, när han uppför sig väl. Den, som gifver hästen bevis på sin välvilja och därjämte med orubbadt lugn bemöter honom väl, belönas rikligen genom hästens tillgifvenhet och villighet.

Kap. V.

Nödvändigheten af rörelse och verksamhet.

Redan här ofvan i kap. II och III har framhållits nödvändigheten af tillräcklig rörelse för fölungen och unghästen. En sådan rörelse är naturligtvis lika om ej ännu mer nödvändig för den fullvuxna hästen, om han skall kunna utveckla den kraft, som är behöflig för utförandet af ett mödosamt dagsarbete eller en snabb körtur. För dessa ändamål måste

han dagligen och regelbundet öfvas i fria luften, ty däri-
genom utvecklar man bäst hans förmåga att utföra sitt
arbete och härdar honom för de ansträngningar, som därvid
kunna ifrågakomma, hvarjämte man tillika befodrar hans
trefnad och välbefinnande. Det är nämligen icke, såsom
mången hästägare föreställer sig, stillaständet i stallet utan
den dagliga rörelsen och arbetet, som mest gagnar hästen,
låter honom bibehålla hälsa och krafter samt i betydlig mån
hindrar sjukdomar att uppträda; — som, med ett ord, håller
honom i godt stånd.

Detta gäller isynnerhet om sådana hästar, som icke äro
egentliga arbetshästar, ty dessa hafva vanligen tillräcklig
rörelse och verksamhet. De däremot, som underhållas för
lättare arbeten, s. k. lyxhästar, måste, då det arbete, man
fordrar utaf dem, ej är för deras välbefinnande och trefnad
tillräckligt, genom ridning i manege eller i fria luften, ge-
nom motion för åkdon eller på annat sätt, erhålla ersättning
för bristande arbete. Men denna motion bör hvarken vara
en kort, häftig ansträngning, under hvilken djurets kraft
tages i högsta anspråk och hvarigenom det lätt kan taga
skada, eller en lindrig promenad, under hvilken föga muskel-
verksamhet kommer i fråga, ty i begge fallen vinner man
icke någon hälsosom och kraftstärkande verkan. Motione-
ringen måste vara ett arbete, som verkligen tager djurets
krafter i anspråk, dock utan att djuret öfveranstränges.

Många hästägare tro sig göra hästarna mycket gagn
och anse sig handla fullkomligt förnuftigt, då de i hög grad
spara dem och därjämte föda dem med kraftigt foder; detta
förekommer isynnerhet, när hästarna skola beredas för en
större ansträngning. Man antager nämligen, att hästarna
skola lättare fördraga ansträngningar, bättre utveckla sina
krafter, då de fått riktigt hvila ut och därjämte likasom
samlat kraft i förråd genom det öfverskott på foder, som
de erhållit under stillaständet och ej kunnat fullt förbruka.
Dessa föreställningar äro emellertid fullkomligt oriktiga. Ge-
nom den långa vilan slappas djuret, och genom den star-
kare utfodringen erhåller det endast en större last att bära,
som i viss mån inskränker den kraft, som annars kunde
ägnas åt arbetet.

Påståendet, att långvarigare hvila framkallar hos hästar
förslappning, kan visserligen synas besynnerligt, när man
ser, huru hästar ofta blifva ystra och eldiga, när de några
dagar sparats från arbete, men detta påstående är det

oaktadt riktigt; och om man iakttaget en arbetande häst, som hvilat ett par veckor, och en annan, som arbetat hela tiden, och därvid erhållit samma utfodring som den hvilande, skall man finna, hurusom den senare hästen, när den kommer i verksamhet, blir ansträngd och visar större benägenhet att spara sig än den andre. Den ofvannämnda skenbara liffligheten har erhållit sitt eget namn: »stallmod», hvilket med skäl anses af föga värde.

Vi skola här angifva de för hästar menliga följderna af för mycken hvila i stallet. Den mest framträdande är ett förvekligande, som gör djuren slappa och svaga samt föranleder dem att antaga skadliga vanor såsom t. ex. krubbbitning. Denna förslappning försvårar djurens användande till arbete, utsätter dem för bensador, håla m. m., hvarjämte genom ovana vid menligare väderleksförhållanden, öfverlastning af matsmältningsorganen och förslappning af rörelseverktygen, djuren lätt ådragas sjukdomar såväl yttre som inre af flerahanda slag.

Dessutom uppkommer hos dessa mycket sparade hästar alldeles lika företeelser med dem, hvilka inställa sig efter öfverdrifvet, ända till utmattning gående arbete. Man finner nämligen hos dem ett aftagande af muskelkraften, förminskad lifflighet och uthållighet vid arbetet, styfhet i lederna, rubbningar i fodersmältningen samt upphäfvande af jämvikten i omsättningen. En ytterligare följd af detta för ringa anlåtande af hästens arbetskraft, särdeles då, såsom vanligen äger rum, mycket kraftig och riklig utfodring består, är en stark afsättning af fett i olika kroppsdelar, såsom i underhudsväfnaden, i musklerna och kroppshålorna, företrädesvis bukhålan, hvarigenom rörelserna förlora sin spänstighet och kraft samt djuren vid starkare ansträngningar lätt komma i svettning och andas med större svårighet. Genom afsättning af fett uti musklerna kan visserligen deras storlek tilltaga, men de försvagas det oaktadt, då fettafsättningen ingalunda ökar deras kraft, hvilken har sitt säte i de s. k. muskelfibrerna. På samma sätt uppkommer genom stillaståendet en minskad verksamhet i de lymfatiska kärlen, och detta röjer sig genom ansvällning af nedre delarna af extremiteterna.

Vid långvarigt stillastående förlora djuren icke blott i muskelkraft. Äfven senior och band äro underkastade ett slags förtvinningsprocess, som gör dem mindre motståndskraftiga och mera utsatta för bristningar eller för starka

tänjningar, sensträckning, spatt, ringkota m. m. Äfven fång är stundom en följd af för mycket stillastående, och framför allt äro hästar, som under någon tid fullständigt sparats, utsatta för en farlig form af korslamhet, för hvilken djuren falla offer, när de sedan komma ut i arbete.

Vi hafva nu antydt de menliga följderna af för mycket stillastående, och vi skola vidare försöka att framhålla de i alla hänseenden stora fördelar, som välskötta, kraftiga hästar njuta genom att dagligen utföra ett fullt tillräckligt arbete. Vi kunna endast hos flitigt använda och väl behandlade hästar iakttaga en ihållande fullkomlig hälsa; denna röjer sig genom stark foderlust, betydlig muskelkraft och lätt andning samt fasta och torra ben. Detta kan isynnerhet märkas genom den dag för dag ökade lättheten att tillryggalägga den bestämda vägen framför det vanliga lasset, utan att svettas och utan att andningen blir mer besvärad.

Denna något starka motion bör likväl till en början ske med en viss försiktighet, isynnerhet om man är i okunnighet om, huru hästen förut behandlats. Har han förut stått mycket stilla för att erhålla stallmod och högt hull, bör motionen i förstone vara lindrig och småningom för hvarje dag ökas till omkring 1 à 2 mil om dagen, hvilket är medeltalet för en fullvuxen, frisk och med en god kroppskonstitution försedd häst.

Det, som bäst upplyser om huruvida hästen är van vid arbete eller om han fått hvila för mycket, är att pröfva honom genom att låta honom göra en tur på ett par mil, men endast i smått traf, som allt emellanåt afbrytes genom skridtgång. Om hästen då hvarken blir i någon påfallande grad svettig eller andedräkten nämnvärdt besvärad, eller han genom att sänka hufvudet och hänga med öronen, stryka sig, slå i sko o. s. v. visar slapphet och trötthet, låter man honom öka trafven, och man skall därunder få en riktig föreställning om hans duglighet och kraft. Röjer profvet däremot slapphet och svaghet, måste man genom en långvarig och omsorgsfull tillvänjning söka småningom framkalla den styrka och uthållighet, som hufvudsakligen förskaffar hästen verkligt värde.

Det är tydligt, att utfodring och skötsel hafva ett betydligt inflytande härvid, men enär vi framdeles i berörda hänseenden ärna lämna en fullständigare redogörelse, vilja vi nu endast nämna, att fodret måste vara närande och att säd bör i ej ringa mån ingå däruti; det får ej vara

mycket skrymmande, d. v. s. ej innehålla för mycket hö och halm.

Mot slutet af hvarje motionering bör farten minskas, så att, innan djuret insättes i stallet, andedräkten är lugn och svettningen afstannad. Sedan hästen blifvit införd i stallet, bör han torrgridas och täckas samt gifvas litet, ej för kallt, vatten, innan fodret förelägges, så att han ej af törst försmår detsamma. Därefter bredes rikligt med strö under honom, ty det man bör sörja för är att djuren erhålla hvila; men denna vinnes ej genom långvarigt stillastående, utan dels genom en eller annan dags hvila, dels ock därigenom att djuren få tillfälle att efter arbetet och sedan de förtärt sitt foder få ligga ledigt och fullt utsträckta på en mjuk och torr bädd. I detta hänseende är det ägarens skyldighet att efterse, det djuren ej äro för kort uppbundna, och att om de, såsom brukligt är, varit uppbundna under rykten, de naturligtvis bindas ned för att utfodras eller för att lägga sig.

Hvad nu i afseende å hästens behandling i detta kapitel anförts kan i korthet sammanfattas i följande: Den bästa förberedningen för erhållande af en fullt dugande häst är en jämn fördelning af arbetet, en varsamt ökad utfodring med kärnfoder samt en ostörd och bekväm hvila såväl under nätterna som ock om dagarna mellan arbetstiderna.

Kap. VI.

Okynne och ilska.

Ej sällan hör man talas om, dels huru hästar genom att bitas eller slå så illa tilltygat de personer, hvilka varit föremål för deras ondsinhet, att dessa deraf få bära märken för hela sin listid, dels ock att många blifvit af hästar dödade på stället. När man hör berättas eller läser om dylika tilldragelser, måste man förvånas öfver, att dessa djur, som af naturen äro utan undantag fromma, kunnat lägga i dagen sådana yttringar af elakhet och ondsinhet. Orsaken till en

sådan ondska torde således böra sökas uti det sätt, hvarpå djuren behandlats. Redan hos fölet grundläggas mången gång dylika ovanor därigenom, att barn eller äldre personer, om ock endast på lek, retas med dem. Ofta händer det äfven, att man smeker ett ungt föl och att detta då, hvilket är mycket vanligt, med läppar eller tänder fattar uti kläderna; om man då ej allenast tillåter detta utan kanske till och med uppmuntrar djuret därtill, väckes antagligen hos fölet den tro, att det härmed gör något som är fullkomligt riktigt, och det fortfar därmed äfven sedan det blir större, och denna lek kan blifva farlig för den, som är föremål därför.

Hästar bruka, som bekant, äfven visa okynne genom att slå med fötterna. Detta kan dock härleda sig af rädsla eller otålighet. Om t. ex. en häst står i spiltan sysselsatt med att förtära sitt foder och någon person, äfven en som är känd af honom, hastigt och oföväntadt springer upp i spiltan, är det mycket vanligt, att hästen söker att med ett af bakbenen försvara sig och hindra den inträngande att uppkomma i spiltan. Straffas nu hästen härför, tillkommer ofta hämdebegär. Det är därför en viktig regel att aldrig gå upp i spiltan till en häst utan att först tilltala eller klappa honom samt förmå honom att gå öfver åt höger sida. Man brukar nämligen gå upp i spiltan till vänster om hästen.

Ondsinthet hos hästen kan också vara beroende på sjukdom. Djur kunna i följd af plågor likasom människan blifva otåligen och svåra för sin omgifning. De flesta människor misstänka emellertid ej ens, att något kan fattas ett djur, då det äter någorlunda bra, är i stånd att utföra sitt arbete, har ett godt hull och någorlunda blank härrem; men likaväl som hos människan ett välmående utseende kan förefinnas trots sjukliga förhållanden, kan äfven det samma äga rum hos hästen. Han kan icke med ord om-tala, när han befinner sig illamående eller lider af plågor, som säkerligen kunna vara ganska svåra, och det bör ej förvåna någon, om han under sådana förhållanden, då han därtill af människor oroas, kanske misshandlas, biter ifrån sig och det något häftigt.

Synnerligen vanligt är, att hästar, som ådragit sig yttre skador, blifva ondsinta under behandlingen däraf. Framför allt gäller detta om behandlingen af sår. I sådana fall sättes skötarens duglighet och förmåga att rätt behandla djuret på hårdare prof än eljest. En lätt hand, vänlighet

och varsamhet, goda ord och lämpor äro medlen att förebygga kitslighet och ondsinhet hos djuret under sådana förhållanden.

Okynne och ilska utvecklas äfven mycket lätt därigenom, att djuren straffas på ett oriktigt och oförnuftigt sätt. Vi äro fullt öfvertygade, att djur i allmänhet, och icke minst hästar, kunna och böra behandlas med godhet, men vi tro äfven, att ett lindrigt straff någon gång kan vara på sin plats såsom ett medel att tydligare uttrycka ogillande af något djurets beteende. Ett sådant straff måste dock användas med mycken urskillning och försiktighet, om det icke skall skada i stället för gagna; och det bör alltid ske omedelbart efter förseelsen och utan hetta.

Många hästar göras också ilska vid tämjningen, denna må nu afse att dressera dem för sadel eller åkdon. Det är helt naturligt, att en ung häst, när han skall inhämta åtskilligt, som för framtiden kommer att fordras af honom, ej alltid genast kan fatta detta, och då är det ingalunda ovanligt, att djurtämjaren söker att genom våld åstadkomma, hvad han han eljest lättare skulle vinna genom någon beräkning och tålmod. Det händer då, att hästen ej godvilligt fördrager de obilliga och orättvisa straffen, utan sätter sig upp emot sin plå gare, och hans ondsinhet kan gå ända därhän, att han blir nästan oanvändbar för allt slags arbete. Dresseraren har i sådant fall förvandlat ett fromt och villigt djur till ett odugligt och farligt vilddjur.

På många andra sätt kunna hästar också göras elaka och ondsinta, men det sagda må vara nog, och det har anförts endast för att göra hästägare och hästskötare uppmärksamma på sådana förhållanden. Men har en häst verkligen blifvit elak, så bör man söka bortarbeta detta fel. För sådant ändamål bör hästen öfverlämnas åt en lugn, sansad och hästkär man, som får sköta, fodra och köra eller rida den. Ett allvarligt bemödande utan allt slags våldsamhet; vänligt tilltal samt, då hästen visat sig lydig, uppmuntringar medelst smekningar och smärre läckerbitar, som man af erfarenhet vet, att hästen värderar, äro utan tvifvel de tjänligaste medlen. Att i detta hänseende gifva några detaljerade föreskrifter är svårt; en person, som håller af djuret och som har mod och uthållighet, kan genom tålmod och varsamhet förvandla den ilsknaste och mest ostyriga häst till ett sedigt och stillsamt djur. Lugn och ihärdighet erfordras härför, men de belönas.

Kap. VII.

Istadighet.

Stundom får man se en häst, som, oaktadt körsvennens ryckningar i tömmarna samt utdelande af piskslag på piskslag, icke rör sig från stället. Detta kallas istadighet och kan hafva flera orsaker såsom ovana vid arbete eller ömhet i de delar, som tryckas af selen. Sådant förorsakar, att hästen, då han skall gå framåt, i samma ögonblick han känner tryckningen af selen tager ett steg tillbaka, och detta gör han gång på gång, till dess han antingen öfvervinner sin fruktan och sin smärta och tager lasset med sig eller ock stannar helt och hållet och ej kan förmås att gå vidare framåt.* Stundom kan samma företeelse vara beroende på, att något fel begåtts vid selningen, att en rem, en lock af hästens man eller något annat, kommit att ligga under viktigare delar af selen och framkalla ett smärtsamt tryck eller slitning på något ställe. I sådana fall bör man genast tillse, hvad som felas och rätta detsamma.

Den vanligaste formen af istadighet, men som egentligen icke förtjänar detta namn, är det ej sällsynta förhållandet, att hästar, som äro sysselsatta med tungt eller ansträngande arbete, någon gång stanna, i synnerhet om de skola gå uppför en backe. Hästen stannar då antingen till följd af trötthet eller för att samla krafter till den ansträngning, som väntar honom. Skulle vi ej från oss själfva i detta fall kunna hämta en förklaring, som visar oss, att det hvarken är okynne eller dålig vilja, som föranleder hästens stannande? Om t. ex. en människa drager eller skjuter en kärra, så se vi henne allt emellanåt stanna och hvila sig, för att därefter med förnyad kraft sätta sig i rörelse. Icke

*) Ett godt medel att förekomma sårnader och tryckskador, som framkalla denna smärta, är att begagna hästskyddare. Sådana borde därför finnas på alla åkdon, företrädesvis arbetsåkdon.

kunna vi påstå, att sådant är bevis på lättja eller motvilja för arbetet. Hvilan var för henne behöflig; och samma förhållande är det med hästen, då han någon gång stannar. Hade ovillighet varit den verkliga orsaken, är det svårt att fatta, hvarför djuret ej längre hållit ut därmed.

Då vi dagligen se, hvad djuren för oss uträtta, böra vi åtminstone visa oss så pass billiga mot dem, att vi ej tyda allt hvad de göra till det värsta, utan hellre antaga en förklaring, som ovillkorligen synes i hög grad sannolik, på samma gång den är en maning för oss att ej mot våra djur begå en orättvisa, hvilken dessutom vanligen skadar våra egna fördelar.

Finna vi nu, att hästen är i behof af en sådan hvila, böra vi befrämja densamma därigenom, att, därest vägen är sluttande, ett par stenar läggas emot hjulen. I händelse tvåhjuligt åkdon begagnas bör dessutom, åtminstone i fråga om arbetsåkdon, en af skalmarna stödjas af en stör eller en å åkdonet fästad bärstolpe, så att hästen står så fritt som möjligt, och man skall då hafva nöjet att se djuret efter ett par minuter med återhämtade krafter sätta sig och lasset i rörelse utan vare sig synlig ansträngning eller tecken till ovilja att gå framåt.

Öfveransträngning och trötthet äro vanliga orsaker till, att hästen vägrar lyda eller till istadighet, om man så vill kalla det. Stundom kan också sjukdom ligga till grund därför, och i sådant fall bör väl den ringaste eftertanke kunna säga oss, att han icke för sin motvillighet kan anses hafva gjort sig förtjänt af något straff. Det är en ingalunda ovanlig företeelse, att hästar, som varit mycket illa behandlade, öfveransträngda och utkörda, råka uti ett sjukligt slöhetstillstånd, som närmar sig och många gånger är fullständigt liktydigt med s. k. dumkoller. I sådana fall måste bestraffning af djuret för visad motvillighet att förrätta ett arbete anses i hög grad grymt och barbariskt.

Om en häst gör motstånd och icke vill gå framåt eller ock är vild och rusar åstad, är sådant ett tecken till, att någonting är i olag, och man bör då lugna honom med vänligt tilltal samt om möjligt söka upptäcka hvad som är felaktigt och afhjälpa detsamma. Om hästen är orolig, lugnas han häraf och bringas ej af rädsla att göra något misstag. Om man rätt betänkte, att man har att göra med varelsor, som behöfva en viss tid samt vana att fatta våra rörelser och tecken eller förstå vårt språk, och att deras

förstånd, ehuru ej ringa, likväl är vårt eget betydligt underlägset, borde man aldrig förlora tålmodet vid deras behandling eller förvåna sig öfver, att de stundom göra något orätt. Om vi själfva skulle vara i hästens belägenhet och tvungna att utföra en annans vilja, skulle det, med allt vårt förstånd, likväl vara svårt för oss att uppfatta en pådrifvares önskingar, om denne vore en främling och talade ett för oss främmande språk. Vi borde därför alltid sträfva efter att med mildhet meddela hästen vår vilja och genom enkla men tydliga utvägar göra oss för honom begripliga. Hästar draga gärna, och de lära sig i allmänhet lätt, huru de skola bete sig, om lasset afpassas efter deras förmåga och behandlingen i öfrigt är riktig och ändamålsenlig.

Om en häst är motsträfvig, bör han spännas tillsammans med en äldre och stadig häst för ett lätt åkdon. En säker och pålitlig, af hästen känd man, ställes framför den istadiga hästens hufvud och talar vänligt och lugnt till honom. Då hästarna sättas i gång, drager han sig långsamt tillbaka, så att hästen ej får göra något språng, utan sakta gå framåt. På detta vis sättes åkdonet i fart utan plåga för hästen, och när djuret så gått ett par steg, bör körsvennen med några vänliga ord hejda hästarna, hvarefter dessa, synnerligen den som är motsträfvig, böra klappas och smekas. Detta förnyas flera gånger och för hvarje gång låter man hästarna gå några steg längre, så att den motvillige kommer under fund med, att åkdonet kan sättas i gång, utan att något obehag behöfver hända honom. På detta sätt skall han också snart lära sig att sätta sig i rörelse vid ett uppmuntrande ord och stanna, då han därtill erhåller tecken genom rösten eller tyglarna. Så snart hästen lärt sig att gå bra på en jämn väg, kör man uppför en mindre backe, och sedan detta förnyats flera gånger med afbrott, under hvilka hästen får stå stilla, kör man honom uppför en större backe äfven flera gånger med iakttagande af nyssnämnda försiktighetsmått. Sedan detta lyckats med tom vagn, ilägger man någon tyngd och upprepar det ofvan angifna förfarandet samt ökar småningom belastningen till dess den utgör ett måttligt lass. Genom att tillvägagå på här anförda sätt, lugnas hästar, blifva säkra dragare och i stånd att göra god tjänst ej allenast för lättare utan äfven för tyngre åkdon.

Ett godt sätt att tillfälligtvis få en istadig häst att gå framåt är att skjuta på vagnen, så att djuret vid början af

rörelsen knappast känner något motstånd från vagnen, eller också går man fram till hufvudet på honom, fattar i trensen och går några steg framåt utan att rikta blicken på hästen. Följer han med, släpper man tygeln och nu går han vanligen af sig själf vidare. Stryk har på istadiga hästar alltid en menlig inverkan och är många gånger direkt orsak till olater.

Kap. VIII.

Skygghet.

Skygghet hos hästen är onekligen ett ganska stort fel och kan, där det förekommer, framkalla stor fara för dem, som begagna djuret, vare sig för sadel eller åkdon. I allmänhet synes man antaga, att hästen skyggar af okynne. Detta är åtminstone det enda, som kan förklara den ty värr alldagliga företeelsen, att om en häst skyggar, man genast börjar straffa honom, vare sig med piska, ridspö eller sporre.

Skyggheten är dock ej beroende på okynne utan på fruktan. Hästen skyggar mera sällan på en för honom alldeles obekant väg, där *alla* föremålen äro *okända*, än på en, där han nästan dagligen går fram, om nämligen på denna *senare* något *nytt* och för honom *obekant* föremål förekommer, och man kan i de flesta fall komma underfund med, hvad slags främmande ting det är, som hos hästen väcker fruktan. Endast ett exempel därpå vilja vi här framdraga.

För några år sedan färdades några resande genom Gudbrandsdalen i Norge. De för ett lätt, tvåsitsigt åkdon förspända hästarna hade allt sedan de vid gästgifvaregården förspänts, gått lugnt och villigt, ända tills de i ett ögonblick vände rätt om med vagnen och de åkande, hvarefter de stannade. Så snart körsvennen hade vändt hästar och åkdon i rätt riktning, gjorde hästarna åter samma manöver. Detta förnyades flera gånger och det syntes nästan omöjligt att förmå hästarna att gå vidare fram. Ett par i närheten

arbetande karlar kommo på anmodan till hjälp och gingo på hvar sin sida om hästarna samt talade lugnande ord till dem; därigenom lyckades de resande slutligen att komma förbi det af hästarna fruktade föremålet, en stor sten, som låg bredvid vägen, och som, sedan hästarna senast passerade vägen, hade dit nedrullat ifrån ett i närheten varande berg. När hästarna lyckligt kommit förbi det fruktade föremålet, fortsatte de lika lugnt som förut den förelagda vägen.

En äfven anmärkningsvärd sak är, att olika hästar förhålla sig olika i afseende på skyggning. Somliga hästar skygga för aflägsna föremål, men deras rädsla upphör då de komma närmare. Andra åter skygga först då de komma nära intill det föremål, som väcker deras fruktan. Detta orsakas af skiljaktigheter uti synförmågan hos hästen. Denne kan, likasom människan, vara närsynt eller långsynt.

Framför allt torde vi här böra framhålla, hvad troligen de flesta af våra läsare icke hafva sig bekant, att uti ett mycket stort antal fall skygghet hos hästen beror på närsynthet. Vi hafva oss bekant, att större delen af de hästar, för hvilka man å veterinärinstitutet söker råd mot skygghet, vid undersökning af deras ögon visat sig lida af närsynthet. Eljest äro hästarna i allmänhet långsynta.

Hästen kontrollerar gärna genom lukt och känsel, hvad han genom synen upptäcker. Om någonting väcker hans uppmärksamhet, betraktar han det skarpt och länge, under det att öronen antingen framåtsträckas, när egentligen endast hans nyfikenhet blifvit väckt, eller tillbakadragas, då misstänksamhet, fruktan eller vrede hos honom framkallats. Har han då frihet att följa sitt eget godfinnande, närmar han sig föremålet för sin fruktan, undrande och fnysande, alltid med stor varsamhet, till dess han kan beröra det med öfverläppen, — det finaste och mest utvecklade känselorganet hos hästen.

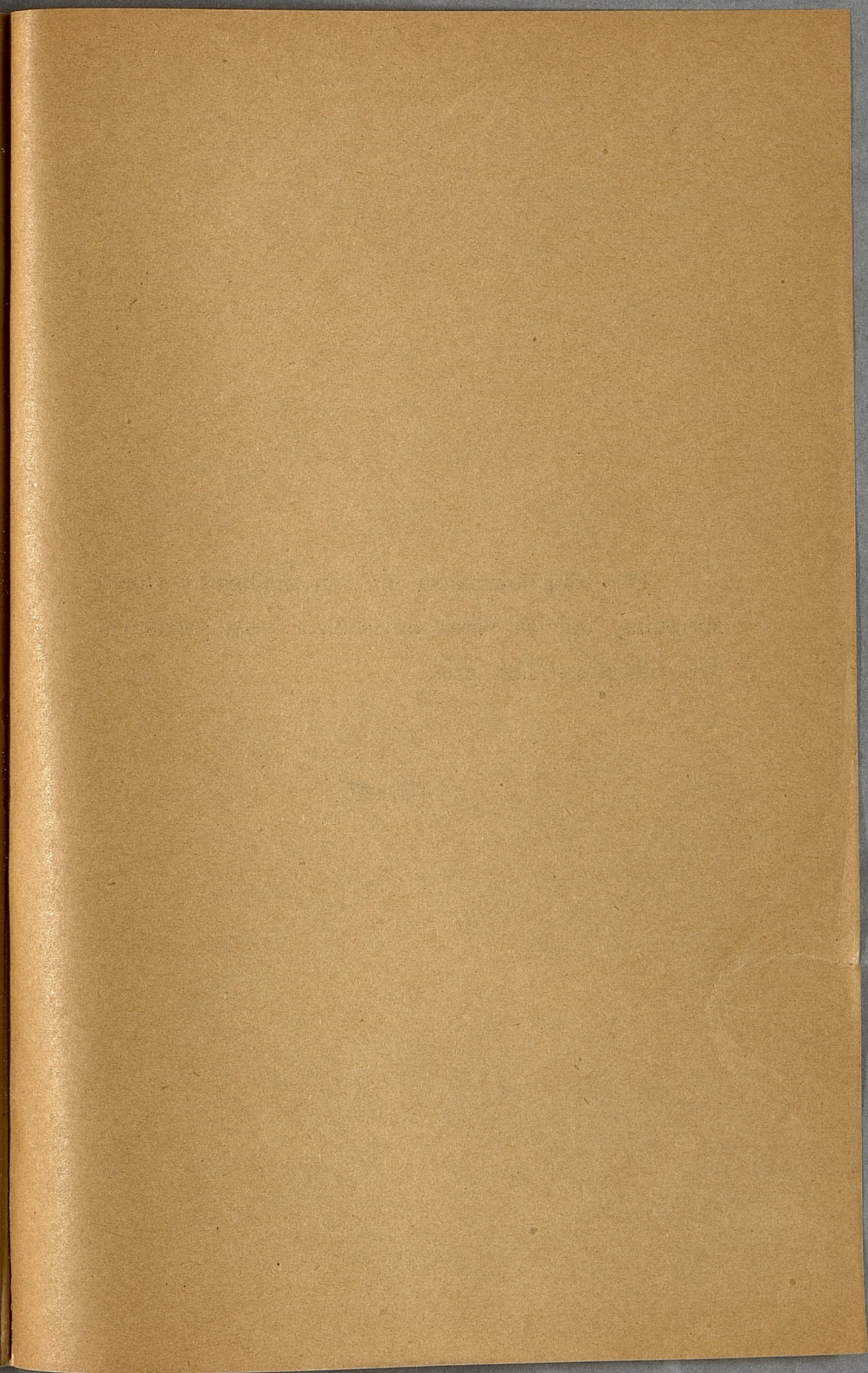
Af det nu anförda, kunna vi sluta till, att hästen vid bemärkandet af främmande föremål lätt kan oroas. Under sådana förhållanden aflägsnas hästens oro bäst därigenom, att han erhåller så fullständig kännedom som möjligt angående de ifrågavarande föremålen. Utvägen härtill är att under vänliga och uppmuntrande ord låta honom närma sig det fruktade föremålet, så att han kan begagna både lukt och känsel för dess undersökning. Förhållandena på färdvägar äro emellertid ej alltid sådana, att hästen kan komma ett dylikt föremål så nära. I sådant fall måste man

under vänligt tilltal låta hästen sakta gå förbi det fruktade föremålet samt i öfrigt genom spända tyglar söka hindra honom från att med några häftiga språng aflägsna sig från det, som väckt hans oro eller fruktan.

Behandlar man hästen på här angifna sätt, skall, om man är påpasslig, sällan någon fara i följd af skyggning uppstå, och hästen skall småningom lära sig, att de ting, som förut oröat honom, ej äro farliga, synnerligast om han äfven i öfrigt blifvit klokt behandlad och därigenom förvärfvat förtroende och tillgifvenhet för den, i hvars vård han är öfverlämnad. Sålunda skall den skygghet han till en början visat, småningom helt och hållet försvinna.

Går man däremot till väga på det vanliga sättet, skall man allt mer och mer förvärra djurets fel eller ovanor. Hos hästen finnes då kännedom eller erinran om, att den oro, som af naturliga orsaker uppkommer, straffas, och han skall, då rädslan för det främmande föremålet upphört, gripas af fruktan för det därpå följande straffet och af denna orsak göra några språng, hvilka för den med förhållandena obekante, äro alldeles obegripliga, och endast den erfarne skall uti den vridning på hufvudet bakåt och ögonens riktande mot kusken eller ryttaren finna upplysning om, att hästen förut straffats för sin rädsla.

Om ett barn gråter, därför att det blifvit skrämtdt, lärer väl ingen föreställa sig, att dess fruktan upphör, om det straffas därför med stryk. Tvärtom skall barnets oro därigenom endast ytterligare stegras. Sunda förnuftet och någon eftertanke borde säga oss, att det är samma förhållande med hästen, och att man genom en förståndig och vänlig behandling af djuren i allmänhet i detta som i så många andra fall besparar sig själf obehag och förluster samt djuren många lidanden. Har en häst genom oriktig behandling blifvit vild och ej kan lugnas genom vänligt tilltal eller genom att ledas förbi det fruktade föremålet, kan man genom att hänga ett skynke för ögonen på honom lugna honom för tillfället, få honom att stå stilla, eller passera förbi det föremål, som framkallat hans rädsla.

För åstadkommande af den möjligaste största
spridning utdelas dessa anvisningar dels gratis och
dels till ytterst lågt pris.

www.books2ebooks.eu